

СЛОВНИК ПОДІЛЬСЬКОЇ ГОВІРКИ

Державний професійно-технічний навчальний заклад
«Вінницьке міжрегіональне вище професійне училище»

Анотація

Укладений словник подільських говірок є відображенням основного лексичного складу одного з найцікавіших волинсько-подільської групи говорів південно-західного наріччя української мови. Він не охоплює усієї лексики, яка функціонує у подільських говірках, а подає лише вибрану традиційну діалектну лексику, що не ввійшла до основного словникового складу сучасної української літературної мови. Словник має таку будову: вступні зауваження до словника, власне "Словник подільської говірки", уживані у словнику умовні скорочення, перелік назв населених пунктів, у яких записувалась лексика. На даний період укладений словник нараховує 1000 слів, записаних у більш ніж 100 населених пунктах Вінниччини.

Ключові слова: лексика, діалектизм, подільський говір, лексикографія

Abstract

The compiled dictionary of the Podillia dialects is a reflection of the main lexical part of one of the most interesting Volyn-Podilsky group of dialects of the south-western dialect of the Ukrainian language. It does not cover all the vocabulary that functions in Podillia dialects, but only provides a selection of traditional dialectal vocabulary that has not been included in the basic vocabulary of contemporary Ukrainian literary language. The dictionary has the following structure: introductory remarks to the dictionary, the "Dictionary of the Podillia dialect", used in the dictionary conditional abbreviations, a list of settlement names in which the vocabulary was recorded. For this period, the completed dictionary has 1000 words recorded in more than 100 settlements of Vinnytsia.

Key words: lexics, dialect unit, Podill'an dialect, lexicography.

Збирання й публікація місцевої лексики – важливе джерело збагачення мовознавчої науки, чергове й невідкладне її завдання. Загальновідомо й незаперечно, яка настійна потреба у нас в нових фактах і матеріалах, яке велике значення мають дані, здобуті саме з живого мовлення.

В останні роки помітно зросла увага вчених до діалектної лексики як об'єкта дослідження у зв'язку з розширенням сфер їх використання, насамперед в етимологічних, історико-семасіологічних, ономастичних дослідженнях, для з'ясування окремих проблем етнографії, фольклористики та літературознавства.

Пошукова робота творчої групи була спрямована з'ясування лінгвістичного статусу діалектів, аналіз взаємодії літературної мови і діалектів, територіальної диференціації мови, особливостей розрізнення діалектів української мови за генетичною ознакою. Було проведено дослідження ареалу подільських говірок (загальна характеристика говорів Поділля, розмежування подільської говірки, основні риси подільських говорів та внутрішня диференціація говорів Поділля). Уся вищезазначена інформація сприяла активізації роботи по укладанню Словника говорів Поділля (ілюстративний матеріал збирався протягом кількох років викладачем Ластівкою І.В. під час вивчення теми «Діалектна лексика української мови»). Словник має таку будову: вступні зауваження до словника, власне "Словник подільської говірки", уживані у словнику умовні скорочення, перелік назв населених пунктів, у яких записувалась лексика. На даний період укладений словник нараховує 1000 слів, записаних у більш ніж 100 населених пунктах Вінниччини.

До реєстру "Словника подільських говірок" входить лексика обстеженої території, а саме:

1. Специфічно місцеві слова, що не вживаються в літературній мові, наприклад: яндила (велика миска з двома вушками по краях); файда (батіг); сідуха (торговка, перекупка); лейбик (пальто).

До цієї категорії слів належать і такі групи лексики, як:

а) слова, запозичені діалектами української мови з інших слов'янських і неслов'янських мов, наприклад: з білоруської мови: **бульба** (картопля); з польської мови: **босян** (чорногуз); **бегло** (скотина);

б) давні, переважно спільнослов'янські слова, засвідчені пам'ятками давньо-руської доби, наприклад: **борть** (дерево, в дуплі якого поселилась бджолина сім'я); **вимерзити** (висварити); **висідалка** (частина території, куди недавно переселились односельці);

в) застарілі слова дореволюційної доби, вживані переважно людьми старшого віку, наприклад: **плахта** (жіночий одяг); **башта** (вежоподібна споруда, що прикриває підхід до надбрамної вежі);

2. Загальновідомі в українській мові слова, що в місцевих говірках виступають з іншим, ніж у літературній мові значенням, так звані семантичні діалектизми, наприклад: **колія** (череда); **пліт** (огорожа); **балалайка** (пропуск в оранці); **вбирати** (одягати); мазати (пестити, ніжити);

3. Слова-запозичення з російської мови або давньоруські успадкування: **перстень** (обручка); **больний** (хворий); **неділя** (тиждень); **пісьмо** (лист); **фамілія** (прізвище).

4. Слова, що відрізняються від відповідних літературних слів місцем наголосу: **долото**; **болотистий**; **договір**; **русло**; **випадок**.

5. Слова, що стоять на межі з літературною мовою, але більш характерні для усного-розмовного вжитку, ніж для літературної мови: **баланда** (страва з м'ятої картоплі); **кандьор**, **маторжаники**, **пряження**, **їдло** (назви страв); **дрантя**, **лахи**, **шмаття** (одяг).

6. Скорочені слова, як-от: **зара** (зараз), **коб** (колиб); **тре** (треба); **маб** (мабуть).

7. Діалектна фразеологія: **бломки бити**, (байдикувати); **бембати** (плескати); **на льоду розчухнувся** (покинув дружину); **харамани розводити** (говорити дурниці); **глухо як у танку** (мовчання).

До реєстру "Словника подільських говірок" не входять:

1. Власні імена та прізвища людей.

2. Назви країн чи держав, міст, морів, річок, гір, островів, планет тощо.

3. Слова разового вжитку та характерні переважно для малописьменних людей, фонетично зіпсовані розмовні форми нових слів літературного походження.

До реєстру словника внесено за алфавітом у найближчому до місцевої вимови писемному варіанті слова або словосполучення, що є цілісними лексичними одиницями (**бараболя**, **бегло**, **бульба**, та ін.). Фонетичні варіанти реєстрових слів об'єднуються в одній статті за алфавітом, наприклад: **босян**, **боцун**, **боцьд**, **боцьдн**, **бузько**, **бусел**, **бусель**, **бусьок** (чорногуз).

У різних статтях подаються в словнику слова - синоніми: **бовдур**, **димовик** (димар); **габлі**, **двійчатки** (вила); **студень** (холодець) та ін.

Діалектні слова - омоніми подаються в окремих статтях з позначками над словом 1, 2 і т.д., наприклад:

яндила¹ (велика миска з двома вушками по краях);

яндила² (покриття для вулика); **яндила** (заглиблення на чому-небудь).

Відмінювані слова внесені до реєстру словника в початковій граматичній формі: іменні частини мови - в називному відмінку однини (іменники, що вживаються тільки в множині, - в називному відмінку множини), наприклад: **рондель**, **лейбик**, **бебехи**, **брачка**, **грубий**, **змісний**, **шестий**, **десст** та ін.; дієслова в інфінітиві: **балювати**, **белишати**, **видіти**, **заглянути**, та ін.

При невідмінюваних іменниках ставиться позначка невідм., наприклад: **бу**, невідм. (корова)

При дієсловах зазначаються (скорочено) їх основні форми: для особових дієслів - форми першої і другої особи однини теперішнього або майбутнього (залежно від виду) часу, наприклад: **Гайнувати**, ую, уеш (нівечити; при безособових дієсловах подається форма третьої особи однини теперішнього (майбутнього) часу й ставиться відповідна позначка безос.. наприклад: **годит**, **дит**, **безос.** (розпогоджуватися).

Після особових закінчень позначається вид дієслова: недок. (недоконаний) і док. (доконаний), наприклад: **балювати**, юю, юеш, недок. (бенкетувати); **витуманити**, ню, ниш, док, (видурити),

До прикметників, дієприкметників й порядкових числівників у формі називного відмінка однини чоловічого роду подані також закінчення жіночого та середнього родів, наприклад: слабій, а,е (хворий).

Як і в літературній мові, переважну частину лексики подільських говірок становлять слова, зі стилістичного погляду нейтральні, тобто такі, що можуть уживатися в усіх стилях розмовної мови населення. В діалектній лексиці Поділля, як і в інших місцевостях, не можна не помітити певних різновидів слів емоційного характеру - жартівливих, лайливих, та ін. Щоб відобразити це, до словника введено ряд стилістичних позначок, як-от:

1. **вulg.** - вульгарне, грубе слово, наприклад: мармуза..., vulg. (мармиза, пика);

2. **знев.** - зневажливе слово: роздява..., знев. (неуважна людина);

3. **ірон.** - іронічне слово: борах.... ірон. (джигун, коханець);

Для підтвердження існування слова в досліджуваному говорі, для повнішого розкриття його семантики до слів реєстру по змозі подається ілюстративний матеріал - окремі речення, записані фонетичною транскрипцією, прийнятою для Діалектологічного атласу української мови, наприклад: **бахйли, ів**, тільки мн. (великі гумові галоші для валянок) [Дід узув бахйли //] (Хм.).

Після розкриття значення реєстрового слова або після ілюстрації в дужках подається скорочена назва населеного пункту, де було записане це слово; при наявності кількох варіантів одного слова місце вживання кожного з них зазначається окремо, після варіантів.

Скорочені назви сіл, якщо їх при одному реєстровому слові декілька, наводяться за алфавітом.

Села у межах району називаються у тих випадках, коли слово вдалося записати в одному чи кількох населених пунктах. Слово, відоме на всій обстежуваній території, має позначку заг.

З метою збереження в словнику якнайбільшої кількості місцевих особливостей у вимові кожного слова вжито, крім літер українського алфавіту, ще ряд додаткових знаків.

Укладений словник подільських говірок є відображенням основного лексичного складу одного з найцікавіших волинсько-подільської групи говорів південно-західного наріччя української мови. Подільські говірки мають давні традиції вивчення, однак окремого завершеного й опублікованого словника, який охоплював би говірки усього Поділля, досі немає.

Пропонований словник є диференційним, тобто він не охоплює усієї лексики, яка функціонує у подільських говірках, а подає лише вибрану традиційну діалектну лексику, що не ввійшла до основного словникового складу сучасної української літературної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Атлас української мови : в 3 т. – К. : Наук. думка, 1984. – Т.1; 1988. – Т.2; 2001. – Т.3.
2. Быть подолянъ издаваемый К.Шейковскимъ. – К., 1860. – Вып. 2. – Т.І. 4
3. Атлас української мови : в 3 т. – К. : Наук. думка, 1984. – Т.1; 1988. – Т.2; 2001. – Т.3.
4. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І.Г. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 1990. – 17 с.
5. Тищенко К. Поки живі українські діалекти – живе Україна / К.Тищенко // Дивослово. – 2000. – №10. – С.12-14.

Ластівка Ірина Володимирівна викладач Державного професійно-технічного навчального закладу «Вінницьке міжрегіональне вище професійне училище»

Пшенична Анастасія Сергіївна, учениця Державного професійно-технічного навчального закладу «Вінницьке міжрегіональне вище професійне училище»

Lastivka Iryna Volodymyrivna, teacher of the State Vocational School "Vinnitsa Interregional High Vocational School"

Pshenychna Anastasia Serhiivna, student of the State Vocational School "Vinnitsa Interregional High Vocational School"

Титулка словника говорів Поділля

СЛОВНИК ПОДІЛЬСЬКОЇ
ГОВІРКИ

Зразок словникових статей «Словника подільської говірки»

Абр'ік, у, ц, бот. Назва їжі для свиней
[Таке добрей як тої абр'ік свин'ам I/] (Лук.)

Агрест, у, ц, бот. Агрус.
[I агрест / і клубн'іку / і вишні' / все //] (Плеб., Х.Ів.)

Ада, част. Авжеж.
[Ада була гарна т'ікоу ббу'л'на //] (Ман.)

Ади, ю, єш, недок. Дивись.
[Кажу / ади / синку / тоуб'і жити //] (Коп.)

Али, спол. Проте.
[Душчу ск'ікие неі було / али лі бо^да роусте I/] (Н.Г., Ол.)

Аналірувати, ую, уєш, недок. Анулювати. [Ус'б н'ім'ц'і аналірувалиє I/] (Кр.,Пд.)

Аннихрист, а, ч., лайл. Шибеник.
[Ох / і анчихриєст буу I/] (Вор., М.-Г., С.-Ох., Тл.)

Аргбнія, її, не, ботан. Георгін.
[Дужеи л'оубиу аргон'цу та не11 бачиев жіі I/] (їв.)

Аркуш, а, ч. Свячений білий хліб.
[Неисєш бувало3 аркуш і так і с'аєНui //] (Кун.)

Уживані у словнику умовні скорочення

<i>Анат.</i> – анатомія	<i>мед.</i> – медицина
<i>бот.</i> – ботаніка	<i>мисл.</i> – мисливство
<i>буд.</i> – будівельна справа	<i>мн.</i> – множина
<i>виг.</i> – вигук	<i>наказ.</i> – наказовий спосіб
<i>вulg.</i> – вульгарне слово або вислів	<i>напр.</i> – наприклад
<i>гонч.</i> – гончарство	<i>недок.</i> – недоконаний вид
<i>див.</i> – дивись	<i>одн.</i> – однина
<i>дит.</i> – дитяче слово або вислів	<i>ор.</i> – орудний відмінок
<i>док.</i> – доконаний вид	<i>перен.</i> – переносне значення
<i>дорев.</i> – дореволюційне слово або вислів	<i>прийм.</i> – прийменник
<i>етн.</i> – етнографія	<i>род.</i> – родовий відмінок
<i>ж.р. (ж.)</i> – жіночий рід	<i>с.-г.</i> – сільське господарство
<i>заг.</i> – слово, відоме на всій обстежуваній території	<i>скор.</i> – скорочене слово
<i>заст.</i> – застаріле	<i>спол.</i> – сполучник
<i>зб.</i> – збірне поняття	<i>с.р. (с.)</i> – середній рід
<i>змениш.</i> – зменшене поняття	<i>стар.</i> – слово або вислів, уживані переважно людьми старшого віку
<i>змениш.-пестл.</i> – зменшено-пестливе поняття	<i>стол.</i> – столярна справа
<i>знев.</i> – зневажливе слово	<i>т. д.</i> – так далі
<i>зоол.</i> – зоологія	<i>тепер</i> – теперішній час
<i>ін.</i> – інше	<i>тільки мн.</i> – тільки множина
<i>ірон.</i> – іронічне	<i>фольк.</i> – фольклор
<i>крав.</i> – кравецтво	<i>церк.</i> – церковне слово
<i>кул.</i> – кулінарія	<i>част.</i> – частка
<i>лайл.</i> – лайливе слово	<i>ч.р. (ч.)</i> – чоловічий рід

Фрагмент переліку назв населених пунктів, у яких записувалася лексика

Анд. – с. Андришівка Крижопільського району Вінницької області

Ант. – с. Антонівка Томашпільського району Вінницької області

Баг. – с. Багринівці Літинського району Вінницької області

Бал. – с. Балки Барського району Вінницької області

Бер. – с. Березна Хмільницького району Вінницької області

Берд. – м. Бердичів Житомирської області

Берш. – м. Бершадь Вінницької області

Біл. – с. Білашки Погребищенського району Вінницької області

Б. Р. – с. Білий Рукав Хмільницького району Вінницької області

Білик. – с. Біликівці Жмеринського району Вінницької області

Бол. – с. Болган Піщанського району Вінницької області

Бр. – м. Браїлів Жмеринського району Вінницької області

Брц. – смт Брацлав Жмеринського району Вінницької області

Брод. – смт Бродецьке Козятинського району Житомирської області

Бул. – с. Булдичів Держинського району Житомирської області

Буш. – с. Буша Ямпільського району Вінницької області

В. К. – с. Велика Киріївка Бершадського району Вінницької області

В. Кіс. – с. Велик Кісниця Ямпільського району Вінницької області

В. Р. – с. Велика Ростівка Оратівського району Вінницької області

В. М. – с. Великий Митник Хмільницького району Вінницької області

Вер. – с. Вербова Томашпільського району Вінницької області

Верб. – с. Вербівка Липовецького району Вінницької області

Вербів. – с. Вербівка Шаргородського району Вінницької області

Верн. – с. Вернигородок Козятинського району Вінницької області